

L'EMPREDORIA SOCIAL, MILLOR COOPERATIVA*

Aquest article és la versió íntegra del publicat a *Nexe* 30, el juliol de 2012

Paraules de moda

Sovint s'assimila abusivament tot el que és innovació amb innovació empresarial o amb la innovació de base tecnològica. Tanmateix, hi ha altres classes tant o més importants d'innovació que sovint s'ignoren; em refereixo a la innovació social.

La innovació social consisteix en una idea, un principi, una acció, una forma d'organitzar-se o una combinació d'aquests elements que canvia les relacions socials i de la societat amb el medi. Diem que tota innovació és sempre disruptiva, és a dir, suposa un canvi respecte a una situació anterior. Ara bé, aquest canvi pot ser a millor o a pitjor. La necessitat d'advertir d'allò obvi, és a dir, del fet que una cosa sigui nova no implica que sigui bona ni millor, destorba els defensors del capitalisme, que saben que aquest és un sistema inherentment expansiu, addicte a la innovació empresarial perpètua per poder mantenir el procés d'acumulació de capital, amb independència que els canvis siguin beneficiosos o perjudicials per a la societat. No hi ha criteri ètic, sinó crematístic: l'únic que compta és que l'aplicació de la innovació trobi demanda solvent; qualsevol altra consideració els fa nosa. Doncs bé, avui, en plena crisi social, ecològica i energètica, hem de ser clars: innovar per innovar no té sentit; qualsevol innovació ha de ser socialment útil i ecològicament sostenible.

D'altra banda, de vegades sembla com si s'adoptés el terme "emprenedor" com un eufemisme de la paraula "empresari", probablement perquè es considera que aquest mot sona malament, ja que sovint se l'associa a patronal, banca o explotació. Operacions cosmètiques a banda, jo també destrio empenedor d'empresari, però en un altre sentit. Per mi, empenedor és una qualitat o actitud que pot posseir qualsevol persona; empresari, en canvi, és una condició social.

Naturalment hi ha molts empresaris que són empenedors, però també ens trobem amb molts d'altres que, d'empenedors, en tenen ben poc. Potser són empresaris per herència familiar; potser van ser empenedors fa anys, quan van obrir l'empresa, i després han deixat de ser-ho... I al contrari, moltes persones empenen projectes importants i hi arriuen temps i recursos sense, per això, crear cap empresa.

Existeixen, doncs, moltes classes d'empenedoria. Mitjans de comunicació, governs, universitats i, abans que ningú, molts empresaris per legitimar-se, acostumen a identificar abusivament empenedoria amb empenedoria empresarial i a magnificar els empenedors empresarials, entronitzant-los com una raça superior d'individus heroics i visionaris, que han de suportar la incomprensió dels mortals. Un dels exemples típics que exhibeixen és el de Thomas Alva Edison, genial inventor de la bombeta i del gramòfon, però també home de negocis i cofundador de General Electric, la multinacional que durant una època va simbolitzar el capitalisme nord-americà. No se'ns diu, però, que

dels més de mil invents que va patentar a nom seu, la majoria els havien fet els seus empleats. I és que la innovació sol ser cooperativa, un autèntic part en equip, encara que a vegades els seus fruits només se'ls apropiïn alguns.

Però a més dels emprenedors econòmics talment com Edison o Steve Jobs, n'hi ha de socials, de culturals o encara d'altres tipus que resulten més difícils de classificar. Com qualificariem, per exemple, l'emprenedoria feta per Cristòfor Colom, descobrint Amèrica per als espanyols i començant la conquesta i colonització europees del continent? D'emprenedoria aventurera, d'emprenedoria militar? Sigui quina sigui la naturalesa de la seva emprenedoria inicial, el cert és que, després, va derivar també en una suculenta emprenedoria econòmica: els reis Catòlics el van nomenar virrei i li van concedir la prerrogativa d'embutxacar-se el 10% del producte net de la mercaderia comprada, guanyada, trobada o canviada dins dels límits del territori que administrava en nom de la corona de Castella, la qual, tot s'ha de dir, es quedava el 20%. Perquè aquesta és una altra característica de l'emprenedoria: a més de ser diversa i intermitent, amb el temps pot mudar de naturalesa.

Un cas ben diferent és el d'un altre Cristóbal Colón, el Cristóbal Colón, president de la cooperativa **La Fageda**. Aquest Colom coetani nostre sí que és un clar exponent d'emprenedor social, el qual, en aquest cas, ha canalitzat un magnífic projecte d'inserció de les persones discapacitades intel·lectuals de la Garrotxa a través d'una empresa cooperativa sense ànim de lucre on avui treballen unes 270 persones.

Ara bé, no tota l'emprenedoria social s'ha de canalitzar mitjançant una empresa, mal que pesi als neoliberals que voldrien empresarialitzar qualsevol necessitat humana. Per exemple: ajuntar joves d'un barri marginal per crear amb ells una lliga de futbol com a mecanisme d'integració i d'educació en valors és una activitat d'emprenedoria social que vol molta empenta i constància, arriscada fins i tot; però en canvi no demana fundar cap empresa. Obrir un menjador social en un poble per a les persones sense recursos requereix de bons nivells d'organització i de certs diners, però no demana tampoc cap gestió professionalitzada ni cap estructura jurídica, tret que assoleixi un gran volum.

L'economia social i solidària, aliat natural

L'emprenedoria social es pot dur a terme de manera individual o col·lectiva, i aquesta segona pot plasmar-se en una societat mercantil o en una entitat o empresa de l'economia social i solidària.

Abans de continuar, desfem, però, una altra possible confusió: ser entitat o empresa d'economia social i solidària no equival necessàriament a practicar l'emprenedoria social. La forma no fa la funció, per més que hi ajudi. Hi ha empreses d'economia social ¹ que parteixen d'una actitud emprenedora de tipus social, al costat d'altres en què l'emprenedoria revesteix una motivació purament econòmica o que, si bé tenen una finalitat clarament social, no incorporen cap idea innovadora o disruptiva, una característica que acostuma a definir l'emprenedoria social. Crear una cooperativa de treball per gestionar un

restaurant o per subministrar solucions informàtiques constitueixen iniciatives d'emprenedoria econòmica, i no pas cap altra cosa; de la mateixa manera com iniciar a l'any 2012 un grup de consum agroecològic al propi barri no és, en rigor, una iniciativa d'emprenedoria social, en la mesura que no suposa cap risc significatiu ni cap activitat innovadora. En canvi, sí complien aquesta segona característica els primers grups d'aquesta mena, quan van començar ara fa 20 o 30 anys. Per descomptat, el fet que aquests projectes econòmics no siguin d'emprenedoria social no els lleva valor ni legitimitat.

Un cop aclarit que no tota economia social i solidària és emprenedoria social, igual com no tota emprenedoria social adopta formes d'economia social i solidària, ja podem constatar que l'economia social i solidària encaixa de forma natural amb la filosofia, les necessitats i les aspiracions dels emprenedors socials col·lectius que volen canalitzar la seva activitat mitjançant una empresa; la millor prova d'això és que un bon grapat estan constituïdes com a associacions, societats laborals, fundacions o com a cooperatives, i és aquesta darrera la forma que a casa nostra inspira ideològicament el conjunt del sector.

L'afinitat entre l'economia social i l'emprenedoria social prové, primerament, de la coincidència de finalitat, que és més social que econòmica, basada a resoldre necessitats en comptes de maximitzar beneficis. Però també en el fet que l'organització empresarial creada per canalitzar un projecte d'emprenedoria social acostuma a gestionar-se de manera similar a com es gestionen les empreses de l'economia social i solidària. Normalment les iniciatives d'emprenedoria social són col·lectives —que és la millor manera de sumar capacitats, disminuir riscos i obtenir més impacte transformador— i estan governades de manera participativa pels seus grups d'interès.

No és pas casualitat que moltes pràctiques d'economia social i solidària hagin estat veritables referents d'emprenedoria i d'innovació socials. La mateixa figura de la societat cooperativa representa una innovació social clau, igual com ho van ser en el seu temps les mutualitats obreres de previsió social, les quals van inspirar els sistemes de Seguretat Social.

Recollir la nova cooperació social

Avui, l'economia social i solidària pot seguir sent el marc adient per canalitzar empresarialment aquells projectes d'emprenedoria social que ho necessitin. Per a això, ha de mantenir-se fidel a les seves finalitats, valors i principis i allunyar-se dels cants de sirena que inciten les empreses del sector a mimetitzar-se en empreses capitalistes per acabar esdevenint una mena de capitalisme dels pobres amb somnis de ric, qui sap si perquè als seus membres els consumeix la baixa autoestima propiciada pel menysteniment amb què els grans prescriptors tracten el sector.

Ara bé, no n'hi ha prou a ser fidel a l'ADN propi. Des de l'economia social i solidària en general i des del cooperativisme en particular, l'hem de complementar amb un procés de renovació que permeti incorporar les noves formes de cooperació social que estan emergint pertot arreu. Aquestes

expressions incipients neixen motivades per diversos factors. Un d'ells ve constituït per les noves necessitats, capacitats i limitacions derivades de les mesures d'austeritat —per als pobres— que imposa l'oligarquia economicofinancera en l'actual context de crisi capitalista. Necessitats de feina, de serveis, d'abaratir el cost de la vida..., en la mesura que augmenten fins a nivells inimaginables l'atur i els salaris miserables i es desmantella el mini estat del benestar guanyat en aquests darrers trenta anys. Capacitats de persones sense feina, però formadíssimes; d'empreses, pisos i locals que s'abandonen i que poden ser recuperats a cost baix o nul... Limitacions, sobretot, de capital, en la mesura que la crisi encara redueix més l'estalvi popular, la principal font de finançament dels projectes empresarials d'economia social i solidària.

Altres factors que caracteritzen el terra on comencen a brotar aquestes noves iniciatives de cooperació social són la potencialitat que ofereixen les TIC i el web 2.0 per articular formes de cooperació econòmica entre individus, per bé que es tracti de pràctiques d'implicació feble, i de l'altra, l'interès que, en aquests darrers anys, desvetllen les idees i les pràctiques de l'economia solidària dins el sector activista.

En quines iniciatives estic pensant? Penso en expressions de l'anomenat treball col·laboratiu en xarxa i de consum col·laboratiu, en el *crowdfunding*, en les xarxes d'intercanvi, en associacions culturals convertides en petites empreses, en els grups informals de compra agroecològica... Malgrat ser pràctiques intrínsecament cooperatives, ara com ara el sector sembla incapaç d'atreure-les valorant-les, ajudant-les i construint discurs compartit. La seva precarietat —financera, organitzativa i existencial—, el seu caràcter micro i, potser també, la seva forta càrrega ideològica transformadora xoquen de vegades amb una mentalitat cooperativa estreta. Una pista d'aquesta desconexió entre, per dir-ho d'alguna manera, el cooperativisme constituït i aquest cooperativisme constituent ens la dóna el mateix vocabulari emprat per les pràctiques emergents: s'anomenen treball col·laboratiu en xarxa o de consum col·laboratiu, quan perfectament es podrien adjectivar com a treball cooperatiu en xarxa o consum cooperatiu.

Vegem tot seguit set tendències que aquestes pràctiques emergents de cooperació social semblen apuntar; qui sap si per elles passa el desenvolupament en aquests propers anys tant de l'economia social i solidària com de l'emprenedoria social.

Una primera tendència és l'ús intensiu de la tecnologia digital, en especial del web social o 2.0, la qual ha aixecat moltes barreres geogràfiques i tècniques que fins ara impedièien compartir idees i recursos.

La segona és la voluntat de les noves pràctiques de contribuir al procomú, és a dir, de treballar en codi obert, compartir *know how*, generar nous béns comuns sobretot en la producció cultural i de coneixement.

La tercera és la hibridació de les fórmules organitzatives que adopten a fi d'integrar més possibilitats d'actuació i més agents: cooperatives vinculades a una associació; cooperatives mixtes o integrals (treball-consum, habitatge-consum-crèdit...), i cooperatives *multistakeholder*, on participen treballadors,

consumidores, voluntaris i entitats de suport, a la manera de les cooperatives socials italianes, les societats cooperatives d'interès col·lectiu a França i les cooperatives de solidaritat del Quebec, amb la diferència que aquí, i menys ara, les administracions locals no s'hi implicaran. La inclusió dels consumidors és, possiblement, la més estratègica: implicar el client en la marxa de l'empresa i incentivar-lo perquè ens ajudi a crear i millorar el producte o servei. Tota hibridació de persones estimula la creativitat si sabem gestionar el seu actiu, la diversitat.

La quarta tendència és el consum cooperatiu de béns i serveis, així com d'espais i recursos, entre persones, entitats i empreses. Destaco el creixement del *co-working*, encara que hauria d'anar més enllà de compartir uns metres quadrats d'oficina; es tractaria de cultivar espais comunitaris i multidisciplinaris, que afavoreixin la relació entre persones i organitzacions, de la qual naixeran projectes d'intercooperació.

La cinquena és la importància de l'arrelament territorial de moltes d'aquestes iniciatives, d'impulsar processos de desenvolupament cooperatiu local i comunitari a partir dels recursos de cada barri o poble; l'experiència del barri cooperatiu a Sants, en procés de replicació a altres barris barcelonins com Gràcia o el Poble Sec, van en aquesta línia.

La sisena és la consideració de les empreses com a comunitats de persones que comparteixen un nucli dur de projectes, sempre en construcció i revisió permanents, però que a més faciliten la inclusió de projectes individuals o dels petits grups dintre l'organització. Es tracta, doncs, de fer empreses atractives i vives, que fomentin la intraemprenedoria d'acord amb els desitjos tant de tot el col·lectiu humà que les componen, com fins i tot de petits grups o de persones individuals que hi ha dintre seu.

Per últim, la setena és la introducció de noves formes de finançament: els socis col·laboradors inversors en el cas de les cooperatives (inversors que, a vegades, poden ser altres cooperatives); les pràctiques de micromecenatge i de microfinançament; el pagament diferit per serveis; etc. Hem de ser conscients que, en aquests anys que vénen, molts projectes començaran a caminar des de la precarietat més absoluta, amb un capital exigü ajuntat gràcies a moltes petites fonts de finançament.

Emprenedoria social i empenedoria política

Esmento pràctiques concretes d'emprenedoria social pròpies de l'economia social i solidària que responen a alguna d'aquestes tendències i que, alhora, poden inspirar projectes futurs. **Som Energia**, que és una cooperativa de consum i treball, productora i distribuïdora d'energies renovables. **Apindep** i **Apindep Ronçana**, associació i cooperativa de consum respectivament, que subministren serveis per a persones discapacitades. **COS**, cooperativa mixta de treballadors i consumidors dedicada a produir serveis de salut de manera autogestionada. **Sostre Cívica** i **Gest Cívica**, associació i cooperativa de treball respectivament, promotors de règims de tinença d'habitatge alternatius a la compra, com són la

masoveria urbana i la cessió d'ús. **Open Xarxes**, cooperativa de treball valenciana que difon el programari lliure. **Amical Vikipèdia**, associació que gestiona la part catalana de la vikipèdia, l'enciclopèdia que contingut lliure i col·laboratiu (lapsus, volia dir cooperatiu!). Les **Comunitats Autofinançades CAF**, que són entitats de suport mutu que ofereixen petits crèdits als socis. Goteo, una xarxa social de micromecenatge i microfinançament impulsada per l'associació **@Platoniq**. El local del grup cooperatiu multiserveis **Ecós**, espai on conviuen sinèrgicament vuit cooperatives d'aquest grup amb altres entitats com l'**Observatori Desc** o el **CRIC**, editor de la revista *Opcions*, o el projecte **Fiare**. La nova etapa dels cinemes **Renoir, a Palma**, que ha evitat el tancament convertint-se en associació ciutadana. La cooperativa i centre especial de treball **Nou Verd**, la qual, juntament amb l'associació d'empreses amb finalitat social, Entrem-hi, ultima un projecte per produir energia de la biomassa per a persones amb trastorn laboral sever i vinculat als pagesos de l'Alt Penedès, etc.

Per anar acabant: avui més que mai necessitem multiplicar les iniciatives d'emprenedoria social i tantes dosis d'innovació social transformadora com sigui possible per tal d'anar resolent les ferides més sagnants dels grans problemes que com a societats i com a humanitat tenim plantejats: la desigualtat social, la pobresa i l'exclusió; la crisi socioecològica i la progressiva degradació de les democràcies. L'economia social i solidària ofereix el marc idoni per als projectes d'aquesta mena que necessitin configurar-se com a empreses.

Tot i amb això, no ens enganyem: els emprenedors socials “no salvaran el món”². Tal com suggereix Amalio Rey³, al seu bloc, toca reclamar que sorgeixin també emprenedors polítics, gent valenta que no es doblega als dictats de l'oligarquia que eufemísticament anomenem “mercats”, sinó que impulsen polítiques públiques de suport decidit a l'emprenedoria i l'economia socials en lloc de marginalitzar-les, desnaturalitzar-les o utilitzar-les per desballestar l'estat del benestar i per endossar damunt les persones aturades la responsabilitat de no tenir feina.

Però, sobretot, la principal missió que tindrien aquesta fornada d'emprenedors polítics seria emprendre, amb el suport de la majoria social mobilitzada, un seguit d'innovacions institucionals (sí, la innovació institucional també existeix!); és a dir, canviar les estructures i les regles de joc que cada dia ens acosten un pas més al precipici social i ecològic. Mentre esperem o creem aquests emprenedors polítics, benvinguts siguin els emprenedors socials. És veritat que tapen forats, però no és menys cert que eviten unes quantes cames trencades i que, de mica en mica, van fent seu el camp.

Notes:

1: D'acord amb la Llei d'economia social, podem entendre per economia social aquelles entitats en què predominen les persones i la finalitat social per sobre del capital, que es gestionen de manera autònoma, transparent, democràtica i participativa, que apliquen resultats principalment en funció del treball aportat i del servei o activitat realitzada per les sòcies i socis o pels seus membres i, si s'escau, a la finalitat social objecte de l'entitat, que promouen la solidaritat interna i amb la societat, i que són independents dels poders públics. Per tant, estem parlant de cooperatives, mutualitats, fundacions i associacions que duen a terme activitat econòmica, societats laborals, empreses d'inserció, centres especials d'ocupació, etc.

2: *Títol de l'article de Guillermo de Haro a L'Econòmic, del 23 al 29 de juny de 2012, "Els emprenedors no salvaran el món".*

3: *"¿Qué te parece si hablamos de emprendedores políticos?"*.

* Versió ampliada i revisada de la ponència presentada el 28 de juny al IV Seminari Internacional sobre Emprenedoria i Innovació Social, organitzat per l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.